

El camí a la plenitud digital de la Biblioteca de la UOC

Resum

Català:

Des que es va fundar, la Universitat Oberta de Catalunya "posa a disposició" dels estudiants els recursos educatius necessaris per assimilar els coneixements de cada titulació.

Amb el temps, s'ha passat d'un model basat en materials textuais propis impresos (mòduls) a un model que combina els recursos propis amb recursos ja existents al mercat o disponibles en accés obert. Amb tot, es prioritza la versió digital de tots els recursos.

L'impuls cap a la digitalització total de la docència de la UOC vingué derivat del Pla de racionalització de la tramesa, que tenia l'objectiu de fer versions digitals de tots els manuals emprats per a la docència de la UOC.

Cal destacar, d'una banda, la feina dels referents de Biblioteca amb el professorat per fer una transició cap a l'àmbit digital i, de l'altra, la tasca de l'equip de Col·lecció per explorar el mercat editorial i promoure una adaptació cap a aquest format, buscant les condicions d'accés ideals.

En aquesta experiència, es vol presentar el resultat del Pla de racionalització de la tramesa, amb el recorregut que s'ha fet a la Biblioteca de la UOC cap al llibre digital.

Castellano:

Desde su fundación, la Universitat Oberta de Catalunya "pone a disposición" de los estudiantes los recursos educativos necesarios para asimilar los conocimientos de cada titulación.

Con el tiempo, se ha pasado de un modelo basado en materiales textuales propios impresos (módulos) a un modelo que combina los recursos propios con recursos ya existentes en el mercado o disponibles en acceso abierto. Sin embargo, se prioriza la versión digital de todos los recursos.

El impulso hacia la digitalización total de la docencia de la UOC vino derivado del Plan de racionalización del envío, que tenía el objetivo de hacer versiones digitales de todos los manuales utilizados para la docencia de la UOC.

Es necesario destacar, por un lado, el trabajo de los referentes de Biblioteca con el profesorado para hacer una transición hacia lo digital y, por el otro, la labor del equipo de Colección para explorar el mercado editorial y promover una adaptación hacia este formato, buscando las condiciones de acceso ideales.

En esta experiencia, se quiere presentar el resultado del Plan de racionalización del envío, con el recorrido que se ha llevado a cabo en la Biblioteca de la UOC hacia el libro digital.

English:

Since its foundation, the Universitat Oberta de Catalunya (UOC) has made available to students the educational resources they need to acquire knowledge from each of our programmes.

Over time, we have made the transition from a model based on our own printed text materials (modules) to a model that combines our own resources with those available on the market or as open access. And we always prioritize the digital version.

The impetus for the full digitization of teaching at the UOC came as part of the plan to streamline shipments, which involved transferring all the textbooks used for teaching at the UOC to digital formats.

It is worth highlighting the work done by the reference librarians with the teaching staff to make the transition, and the work of the team responsible for the collection to explore the publishing market and foster adaptation to these formats, while ensuring the best possible conditions for accessing the resources.

This case study presents the results of the plan to streamline shipments, and charts the UOC Library's journey towards use of the digital book format.

Paraules clau: biblioteca universitària, llibre digital, mercat editorial, pla digitalització
docència digital

Autores

Badell-Sánchez, Bárbara

Bibliotecària referent de Biblioteca per a l'Aprenentatge
Àrea de Biblioteca i Recursos d'Aprenentatge, Universitat Oberta de Catalunya (UOC)
bbadell@uoc.edu // (+34) 934 50 54 60

Camps-Pinós, Aida

Coordinadora tècnica de Biblioteca per a l'Aprenentatge
Àrea de Biblioteca i Recursos d'Aprenentatge, Universitat Oberta de Catalunya (UOC)
acampspi@uoc.edu // (+34) 93 326 (3560)

Pérez Cervera, Mireia

Coordinadora tècnica de Col·lecció de Desenvolupament de Biblioteca
Àrea de Biblioteca i Recursos d'Aprenentatge, Universitat Oberta de Catalunya (UOC)
mperezcerver@uoc.edu // (+34) 933 263 524

Zerini, Sara

Servei d'adquisicions de Desenvolupament de Biblioteca
Àrea de Biblioteca i Recursos d'Aprenentatge, Universitat Oberta de Catalunya (UOC)
szzerini@uoc.edu // (+34) 932 535 740

Introducció

Des que es va fundar l'any 1995, la Universitat Oberta de Catalunya (en endavant, UOC) "posa a disposició" dels estudiants (amb un enviament físic, a les aules virtuals o a la Biblioteca) els recursos educatius necessaris per assimilar els coneixements de cada titulació.

Amb el pas del temps, s'ha transitat d'un model basat en materials textuals propis impresos (mòduls) a un altre model que combina els recursos propis amb recursos ja existents al mercat (gestionant-ne els drets de propietat intel·lectual o comprant-ne la llicència d'accés i ús) o disponibles en accés obert. Amb tot, es prioritza la versió digital de tots els recursos.

Tot aquest canvi, a més, s'ha vist impulsat pel model educatiu de la Universitat (<https://www.uoc.edu/portal/ca/metodologia-online-qualitat/model-educatiu/index.html>), que posa l'estudiant al centre de la docència i que treballa per assegurar l'accés de tots els estudiants, visquin on visquin, a tots els recursos d'aprenentatge necessaris per assolir els coneixements de qualsevol titulació.

Així doncs, el format digital ha estat clau per arribar a tot l'estudiantat, ja que garanteix l'adaptabilitat dels recursos (que són digitals, multiformat, interactius i multimèdia) i els fa accessibles des de qualsevol dispositiu i lloc.

El camí cap a la plena digitalització de la docència de la UOC —camí que encara estem recorrent— està marcat per l'acompanyament i l'impuls d'un lideratge polític —amb el Vicerectorat de Docència i Aprenentatge, la Gerència de la Universitat i les direccions dels estudis, que a les facultats presencials serien l'equivalent als deganats— que va tenir un clar punt d'inflexió amb la presentació del Pla estratègic 2014-2020 (2021), Fase II 2017-2020, amb aquesta aportació del vicerector de Docència i Aprenentatge:

La digitalització dels recursos d'aprenentatge és part del procés de transformació docent.

(Sigalés, Carles. Presentació del Pla estratègic 2017-2020.)

Però, sobretot, l'impuls també vingué derivat del Pla de racionalització de la tramesa (en endavant, Pla de digitalització), que tenia l'objectiu de fer versions digitals de tots els manuals emprats per a la docència de la UOC.

El Pla de digitalització es va iniciar l'any 2017 amb quatre grans objectius:

- L'eliminació de l'enviament de mòduls impresos, és a dir, la prioritització del consum digital dels recursos propis de la Universitat.
- La racionalització de la compra de llibres en paper. Per a les noves adquisicions, es va començar a prioritzar la compra de versions digitals; quant als llibres que ja es tenien en paper, es van cercar les versions digitals d'aquests mateixos llibres o bé es van buscar títols alternatius en format digital.
- El manteniment o la millora de la valoració dels estudiants.
- L'aposta per les alternatives de recursos ja existents al mercat en format digital, cosa que exposem més detalladament més avall.

El setembre de 2019 es va assolir un dels grans objectius del pla: l'eliminació total dels enviaments de mòduls textuais (amb un estalvi estimat de 970.000 euros anuals per a la Universitat). Aquesta fita es va poder assolir per múltiples factors favorables.

En primer lloc, per la diversificació de formats amb què s'ofereixen els continguts dels recursos propis. Molts d'aquests formats són consumibles en digital. El 2019, tot i que el format textual continuava essent el preferent, el format audiovisual anava guanyant pes entre els materials produïts per la Universitat. En segon lloc, per l'augment de la presència a les aules dels recursos ja existents al mercat (gestionant-ne els drets de propietat intel·lectual o comprant-ne la llicència d'accés i ús) o disponibles en accés obert. I, finalment, però molt important, per l'excel·lència que, dos anys després de l'inici del Pla de digitalització, s'havia assolit en la cerca de versions digitals i alternatives dels llibres manuals, gràcies a un contacte intensiu i constant amb proveïdors i editorials petites i grans.

En resum, durant els sis anys del Pla de digitalització (2017-2022), la UOC haurà reduït el pressupost de tramesa en 1,9 milions d'euros anuals. L'any 2022, amb una previsió de 176.000 euros, representa un estalvi de 28.000 euros (-14 %) respecte de l'any 2021 (204.000 euros).

Traslladant el focus en l'activitat principal del Pla de digitalització (la cerca de llibres digitals), en aquest pla hi participen intensivament alguns membres de dos equips de la Biblioteca de la UOC: d'una banda, els bibliotecaris referents de l'equip de Biblioteca per a l'Aprenentatge i, de l'altra, els responsables del servei d'adquisicions de l'equip de Desenvolupament de Biblioteca.

Els set membres de l'equip de bibliotecaris referents són els encarregats de contactar amb els professors que, entre els recursos de la seva assignatura, tenen un llibre que s'envia per tramesa postal als estudiants, i d'exposar-los la necessitat de cercar una alternativa digital en el context del Pla de digitalització iniciat el 2017.

Amb l'objectiu d'assolir la digitalització total de la docència, des de la Biblioteca de la UOC es proposen diverses opcions si el títol utilitzat no es troba al mercat editorial en versió digital.

En cas que el professor no disposi de cap alternativa, es fa una cerca basada en paraules clau a les plataformes de llibres electrònics subscrietes per la Biblioteca i als catàlegs de grups editorials per oferir possibles alternatives al llibre en paper.

Si es tracta d'un material essencial per a l'assignatura, es planteja la possibilitat de substituir-lo per l'elaboració d'un recurs d'aprenentatge propi en la tipologia documental que s'adapti més bé a la necessitat docent (recursos textuais, enregistraments, webs de contingut, etc.).

Finalment, també es proposa la gestió de recursos d'aprenentatge existents al mercat (gestionant-ne els drets de propietat intel·lectual o comprant-ne la llicència d'accés i ús) o disponibles en accés obert. Poden ser articles, capítols de llibres, enllaços a llocs web, vídeos de YouTube i altres plataformes, pel·lícules de Filmin, casos d'estudi, etc. Preferiblement, es prioritza la col·lecció digital de la Biblioteca i s'ofereixen recursos amb llicència Creative Commons.

En el supòsit que el professor triï l'opció d'un títol disponible al catàleg d'un grup editorial, l'equip de Col·lecció Digital (en endavant, Col·lecció) —on treballen els responsables del servei d'adquisicions— s'encarrega de dur a terme la tasca de recerca, gestió i compra dels nous llibres en format digital.

Abans de l'inici del Pla de digitalització, els llibres digitals que es trobaven al fons de la col·lecció de la Biblioteca (elegantment formada per bases de dades i plataformes de llibres digitals) ja incorporaven modalitats de llicències institucionals que en permetien l'ús docent, i incloïen una tipologia d'accés simultani i multiusuari. Amb la posada en marxa del Pla de digitalització, s'encetà un nou procés de recerca de llibres en format digital amb el repte de treballar amb editorials que no havien previst mai el format digital a causa d'un enfocament cap a les institucions acadèmiques en format analògic.

Per dur a terme el nou repte d'identificació, gestió i compra de nous llibres digitals que fins llavors no eren fàcilment accessibles al mercat, es va acordar elaborar un procediment intern de treball que ens permetés el control de calendaris, processos i comunicacions. La gestió d'aquesta mena de recursos, amb casuístiques molt complexes, requereix sovint llargues negociacions, intercanvi de moltes informacions i sincronització de tasques i

persones. L'objectiu de Col·lecció és proporcionar recursos de qualitat i que responguin a les necessitats del professorat, el personal investigador i l'estudiantat.

Amb aquesta idea, i després d'una anàlisi de les necessitats dels usuaris i del compromís de servei, es va elaborar una llista de vuit requisits ideals —l'octàleg del llibre digital de la UOC— amb la finalitat de descriure i establir les característiques que haurien de formar la definició del llibre digital ideal de la UOC.

Octàleg del llibre digital de la UOC

1. Que permeti accés il·limitat multiusuari.
2. Que permeti l'accés al document en format PDF i que es pugui baixar sense DRM.*
3. Que tingui disponible l'opció de compra institucional.
4. Que estigui disponible a perpetuïtat.
5. Que faciliti l'accés al contingut en format audiollibre i amb altres opcions d'accessibilitat.
6. Que funcioni amb diferents sistemes operatius (Windows, MAC, Linux).
7. Que funcioni en diferents suports (PC, tauleta, telèfon intel·ligent).
8. Que es pugui comprar títol a títol.

* DRM: *digital rights management*, sistema de gestió de permisos d'accés als llibres digitals.

Aquests requisits són la suma del resultat de l'experiència de Col·lecció i del retorn de l'estudiantat i el professorat. Considerem que representen les característiques desitjables d'un llibre digital per poder assegurar una experiència positiva als nostres usuaris.

Malgrat la defensa de l'octàleg per part de la Biblioteca de la UOC, la realitat imposa un ecosistema del llibre digital molt variat i complex en formats i tipologies d'accés que a vegades no s'ajusta als estàndards de qualitat desitjables. Per exemple, la majoria d'editorials no permeten la baixada o la impressió dels seus continguts: només en permeten la visualització en línia o a través d'una aplicació. Els diferents models de negoci i la "por" a la pirateria són dos elements importants que les editorials tenen en compte a l'hora de publicar els seus continguts en digital.

No tots els llibres publicats en paper disposen de versió en format digital: hi ha llibres que, per qüestions de drets o per decisió explícita de l'autor o autora o de l'editorial, no s'arriben a publicar mai en digital.

La transició cap a models de llibres digitals també ha comportat costos importants per a la Biblioteca. D'una banda, en termes econòmics, ja que, lluny del que es pugui pensar, els llibres digitals acostumen a tenir preus més elevats que les versions en paper (cal recordar la inexistència d'una regulació del preu fix d'aquests productes), i també pel fet que molts d'aquests recursos només estan disponibles per a la compra unitària (és a dir, mitjançant llicències amb codis d'accés individual). Així doncs, des del 2017 el pressupost de compres de llibres digitals ha augmentat un 70 % (hem passat de 36.000 euros el 2017 a 62.000 euros el 2021). De la mateixa manera, la despesa en codis d'accés individual ha crescut un 22 % només entre el 2020 i el 2021 (s'ha passat de 593.000 euros a 726.000). Així mateix, cal tenir en compte que també hi ha hagut increments en termes de costos de gestió i inversió de temps del personal, ja que la gestió i la compra d'accessos no simultanis requereix una infraestructura i una dedicació de personal tècnic molt més elevada.

A tot plegat s'hi suma el fet que el sistema editorial ofereix realitats contrastades i molt variades. Durant els processos d'identificació i cerca de títols en format digital, Col·lecció va contactar amb editorials que estaven preparadíssimes per treballar respectant els requisits de qualitat de la UOC, amb unes modalitats d'accés molt pròximes a les que s'indiquen a l'octàleg. Amb tot, també es van trobar amb editorials que, tot i estar preparades per treballar en digital, no es podien adaptar als requisits universitaris. En altres casos, van trobar editorials que no havien pres mai en consideració l'opció digital, però que es van mostrar molt disposades a adaptar-se als requisits de la UOC. Finalment, hi va haver casos d'editorials que no estaven preparades per virar cap a una transformació digital i que, a més, no es van poder adaptar (o no ho van voler fer).

En definitiva, el suport institucional de la UOC ha permès a la Biblioteca fer passos en ferm cap al llibre digital i apostar per la reducció dels recursos en format analògic o en paper, mentre desenvolupa el model ideal del llibre digital òptim (amb l'octàleg com a referència). Tota aquesta feina ha suposat un doble repte: en l'àmbit organitzatiu i també en l'àmbit de desenvolupament de la col·lecció, a causa d'una manca de maduresa del mercat editorial pel que fa al llibre digital. Tot i els reptes que la Biblioteca ha trobat en aquest procés, la UOC continua el camí cap a una plenitud digital.

Referències bibliogràfiques

Universitat Oberta de Catalunya (15 de juny de 2022). Pla estratègic.
<https://www.uoc.edu/portal/ca/universitat/estrategia/pla-estrategic/index.html>

Llueca, C. (17 de febrer de 2021). Libros y películas: abran las puertas al campo digital. CTXT: Contexto y acción. <https://ctxt.es/es/20210201/Firmas/35057/tribuna-educacion-libros-peliculas-cine-universidad-sector-cultural-brecha-digital.htm>